

ધના ભગત

(સમય : 18મું શતક)

ભક્તિ કરતાં કરતાં ભજન રચનારા શ્રી ધના ભગત ધોળા ગામ, તા. ઉમરાળા ના વતની હતા. તેમનું આખું નામ ધનાભગત હરીભગત કાકડીયા હતું. તેઓ લેઉવા પટેલ સમાજના હતાં. આજે ધોળાગામ (જી. ભાવનગર) મુકામે તેમનું ભવ્ય સમાધિ મંદિર છે. તેમનો જન્મ ઈ.સ. ૧૭૩૮ માં થયો હતો અને તેમણે ઈ.સ. ૧૮૪૫ માં સમાધિ લીધી હતી.

અહીં રામબાણ એટલે પ્રભુની ભક્તિનું બાણ. અર્થાત્ પ્રભુભક્તિમાં ઘાયલ લીન-તલ્લીન. રામબાણ એ તપનું તીર ભક્તિભરેલું છે. એ જે જાણે છે તે જ માણે છે. સિંહણનું દૂધ તો સિંહબાળને જ જરે તેમ પ્રભુના પ્રેમીઓને જ રામબાણ વાગે ને !! આનો સ્થાયી રસ તો મયૂરધ્વજ રાજા જેવા જ પામી શકે. હા, અહીં ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ, શુકદેવ, મીરાં, નરસિંહ જેવાની કથા-કેવી રીતે રામબાણ વાગ્યાં તેનું નિરૂપણ છે. પોતાની વેદના જ જાણે કે ઈશ્વર અનુસંધાનની સંવેદના બને છે. અહીં રામબાણ વેદના નહિ; પરંતુ વરદાનરૂપ છે. જે ઈશ્વરના નામે ઓળઘોળ કરે, એના માટે જ જીવે, એના માટે જ મરે આ સમર્પણ અ-સાધુઓમાં થોડું સાંપડે ? રામબાણ વાગ્યા વિના મીરાં ઝેર કેવી રીતે પીએ ? મયૂરધ્વજના મસ્તક પર કરવત શી રીતે ફરે ?

રામબાણ વાગ્યાં હોય તે જાણે ! પ્રભુનાં બાણ વાગ્યાં હોય તે જાણે;
ઓલ્યા મૂરખ મનમાં શું આણે ? રામબાણ વાગ્યાં હોય તે જાણે.

ધ્રુવને લાગ્યાં, પ્રહ્લાદને લાગ્યાં, તે ઠરીને બેઠા રે ઠેકાણે;
ગર્ભવાસમાં શુકદેવજીને લાગ્યાં, એ તો વેદ-વચન પ્રમાણે.

મોરધ્વજ રાજાના મન હરી લેવા હરિ આવ્યા એ ટાણે;
કાશીએ જઈને કરવત મેલાવ્યા પત્નિ પુત્ર બેઉ તાણે.

મીરાંબાઈ ઉપર ક્રોધ કરીને રાણાજી ખડ્ગ લઈ તાણે;
ઝેરના પ્યાલા ગિરધરલાલો અમૃત કર્યા એવે ટાણે.

નરસિંહ મહેતાની હૂંડી સ્વીકારી, ખેપ ભરી ખરે ટાણે;
આગળ સંત અનેક ઓધાર્યા, એવું ધનો ભગત ઉર આણે.

શબ્દ-સમજૂતી

ધ્રુવ સ્થિર, નિશ્ચિત, (અહીં) ઉત્તાનપાદનો પુત્ર; પ્રહ્લાદ હિરણ્યકશિપુનો પુત્ર; શુકદેવ વ્યાસનો પુત્ર; મોરધ્વજ (મયૂરધ્વજ) એક પૌરાણિક રાજા, મયૂરધ્વજ; ખડ્ગ તલવાર; હૂંડી નાણાંની આપ-લે માટેની ચિકી; ખેપ સફર; ઓધાર્યા ઉદ્ધાર કર્યો.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) 'રામબાણ' શબ્દનો અર્થ જણાવો.
- (2) મૂરખ મનમાં શું જાણતો નથી?

(3) વેદવાણીમાંથી શી હકીકત પ્રાપ્ત થાય છે?

(4) ધના ભગત હૃદયમાં શી ધારણા બાંધે છે?

2. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

(1) હરિ શા માટે આવ્યા? તેણે શું જોયું?

(2) મીરાંબાઈ ઉપર રાણાજીએ શા માટે ક્રોધ કર્યો?

3. નીચેના પ્રશ્નોના સવિસ્તર ઉત્તર લખો :

(1) રામબાણ કોને કોને વાગ્યાં છે? તેની શી અસરો થઈ છે?

(2) ‘રામબાણ’ પદનો મર્મ તમારા શબ્દોમાં લખો.

વિદ્યાર્થી-પ્રવૃત્તિ

- ધ્રુવ, પ્રહ્લાદની વાર્તા વડીલો પાસેથી સાંભળો.
- આપણા ભક્તોનાં જીવનચરિત્રોનો સંગ્રહ કરી અંક તૈયાર કરો.
- રામ વિશેની કવિતાઓ એકઠી કરો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

‘ધ્રુવને લાગ્યાં, પ્રહ્લાદને લાગ્યાં, તે ઠરીને બેઠા રે ઠેકાણે.’

મધ્યકાળનાં ભજનોમાં પણ પ્રાસ કે વર્ણસગાઈ કેવાં સહજ રીતે ગોઠવીને કવિ સુચારુ અભિવ્યક્તિ સિદ્ધ કરે છે, તે નોંધો. અર્ધપંક્તિમાં ‘કર્મ’ (બાણ) અધ્યાહાર છે. ‘તે’ સર્વનામ છે. ‘ઠરીને બેઠા રે ઠેકાણેમાં કઠોર ‘ઠ’ વર્ણનું આવર્તન નોંધો. ‘ઠરીને’ એટલે સ્થિર થઈને જ નહિ, પણ પાણીમાંનો ડહોળો ઠરી જાય ને નિર્મળ જળ ઉપર રહે એ રીતે, વૃત્તિઓ શમી જાય ને વિવેકશીલ થવાય એ રીતે. ‘ઠેકાણે’ શબ્દને પણ પંક્તિના અર્થસંદર્ભમાં માણો.

શિક્ષક-પ્રવૃત્તિ

- રામકૃપા પામેલા ભક્તોની કથા વર્ગમાં કહો.
- ભક્ત અને ભગવાન વિષયક સંવાદનું આયોજન કરો.
- ધના ભગતનાં અન્ય પદ મેળવીને કંઠસ્થ કરાવો.

